

Forró Lajos

MEGSZAVAZTÁK A LINCSELÉST

HÁROM TÁRSTELEPÜLÉS KÁLVÁRIÁJA

Magyarkanizsa: A pince véres falai

1941. április 12-én a Magyar Hadsereg V. hadtestének egy dandára¹ Horgos irányából visszafoglalta Kanizsát. A nép lelkesen üdvözölte a felszabadító honvédeket. Az érkező magyarokat egy kanizsai polgár fogadta, aki akkoriban nagy nyilas volt, később a kommunista párt tagja lett.

A jugoszláv adatok (a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság) szerint a magyar csapatok 112 személyt öltek meg Kanizsán. Emellett mintegy 300-at, de lehet, hogy többet is, letartóztattak.

A visszaemlékezőktől gyűjtött adatok ezt az állítást határozottan cáfolják. Lehetetlen az, hogy egy százas nagyságrendű likvidálásra senki ne emlékezzen Kanizsán. A szemtanúk elbeszélései szerint a városházára bevonuló katonák lelőtték Radivoj Bogdan² bolondos szabót, mert azt kiabálta, hogy a magyarok húsából akar paprikást enni. A helybeliek emlékeznek még egy Saffer nevű zsidó malmosra, akit az adorzáni népörség tagjai lőttek le. (Említett Saffer malmos esetét az adorzáni események kapcsán részletesen tárgyalom.)

Petrović Jevto pravoszláv papnak köszönhető, hogy a bevonulás előtti napok forгатagában a szerbek semmilyen atrocitást nem követtek el a magyarok ellen. Ezért a bevonulás után a magyarok sem gyilkolták a szerbeket. Voltak a helyi lakosság soraiból, akik – felbátorodva az új politikai helyzeten – biztonságban érezve magukat a jelenlévő magyar egységektől, tetteleg bántalmazták a szerbeket. Ebben élen járt Bata Lajos (őt hóhérnak nevezték) és Koncz József.³ Ők később elmenekültek a szerbek bosszúja elől. Bata Szegeden halt meg, Koncz pedig Monoron. A bevonulás forгатagában döntötték le a városháza előtti Péter király szobrot a Bagi gyerekek. Kezébe szaros seprőt adtak puska gyanánt, és odaállították az épület elé őrködni.

1941 áprilisától augusztus 15-ig Kanizsa is katonai közigazgatás alá került, amely egész sor rendeletet zúdított a lakosságra. 1941. december 11-én került sor a város képviselő-testületének gyűlésére, ahol

¹ Dombrády Lóránt–Tóth Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945. Bp., 1987., 177–178. p.

² Neve elhallgatását kérő szemtanú (Továbbiakban: N. N.), Kanizsa, 1993.

³ N. N., Kanizsa, 1993.

kineveztek harminc tagot. Annyira nem bíztak a helyi lakosságban, hogy a város vezetőinek többsége az anyaországból érkezett.⁴

Égész pontosan a város vezetését, irányítását és az egyéb gazdasági, kulturális teendőket az alábbi személyek végezték az 1941–44-es időszakban:

A *polgármester* dr. Lehel Pál jogász, aki már 1918 előtt is betöltötte ezt a funkciót Kanizsán. A felesége kanizsai illetőségű, a híres Bednarz Károly kertész lánya volt. Lehel 1941-ben jött vissza, és a katonai közigazgatás után lett polgármester. Később háborús bűnösnek akarták nyilvánítani, de semmit sem tudtak rábizonyítani. Dr. Lehel a háború után Magyarországra távozott és Szegeden halt meg.

A *polgári iskola* igazgatója Ipolyi György Béla, kanizsai illetőségű. Ő volt a Hlavinka gyerekek között a legidősebb. (Hlavinkáról Ipolyira változtatta a nevét.) 1943 őszétől Zatskó Károly lett a polgári iskola igazgatója, szabadkai illetőségű, és 1944 őszén esett a megtorlások áldozatául. Ipolyi György az oroszok bejövetele után visszakerült Magyarországra és ott tanított haláláig.

Szommer Károly a háború idején Kanizsa *plébánosa*, délvidéki származású. Ómoravicáról, azaz Bácskossuthfalváról került Kanizsára, még jóval a háború előtt. A viláégést követően nem várta be a „felszabadító” csapatokat és a kivonuló honvédséggel eltávozott a városból. Később a Kalocsai Érsekségen főkönyvtáros lett, Székesfehérvárott halt meg az idős papok otthonában.

A városban funkciókat teljesítő magyarországi illetőségű személyek, akiket a helyiek az „ejtőernyős” névvel illeltek:

A *gazdasági hivatal vezetője* dr. Nagy Sándor.

Dr. Mály Sándor *rendőrkapitány*.

Dr. Korrek Miklós *közellátási főnök*. Róla ismert, hogy 1964-től a Pest megyei Vendéglátóipari Vállalat főellenőre lett.

Dr. Drégely László *katonatanácsnok*.

A *rendőrfogalmazó* egy Lakatos nevű ember volt. A viláégést bizonyítottan túlélte, mert 1945-ben egy kanizsai ember Sopronban találkozott vele.

Detektívek: Bakó, Balogh, Bakos. Bakosról tudni vélik, hogy Hatvanból került a háború idején Kanizsára.

A *helyőrségparancsnok* Illey Tamás, aki törzskapitány volt a folyamőrségnél.

Leventeparancsnokok: Szénási Zoltán 1943 nyaráig, majd tőle átvette Poór Lajos főhadnagy, aki ezt a tisztséget az összeomlásig betöltötte.

Az *állatorvosi szolgálat vezetője* dr. Komáromy Árpád állatorvos volt.

⁴ Urbán János: Parázsföld., Újvidék, 1988., (a továbbiakban: Urbán) 220–222. p.

Az említett személyek a magyar csapatokkal együtt hagyták el a várost. Legtöbbjük további sorsa sajnos ismeretlen számunkra, ennek felderítése a további kutatások feladata.

Néhányan a kanizsai vezetők közül:

Bicskei Mihály a *Népmozgalmi Hivatal* vezetője; 1944-ben végezték ki a kanizsai városháza pincéjében.

Leventeoktatók: Fehér György, Lippai Gyula (a háború után előbb főkönyvelő, később bankigazgató; a '80-as években halt meg Kanizsán), Nacsa József (öt is a pincében verték agyon), Nagy József asztalos.

A *frontharcos-tűzharcos csapat* vezetője: Szilágyi Jenő János, akit a kanizsai városháza pincéjében gyilkoltak meg 1944-ben.

Cserkészparancsnok: Vinczer Nándor műbútorasztalos. Azon kevés kanizsaiak közé tartozik, akik elmenekültek Magyarországra. Szegeden halt meg 1973 őszén.

A *városgazda* Bata András gazdálkodó, aki 1944 februárjában halt meg természetes halállal.

A magyar hatóságok minél szerveesebben Magyarországhoz próbálták kapcsolni Bácskát, ennek következtében helyi lakosokat avattak vitézzé I. világháborús érdemeik alapján. Ezeknek az embereknek 1944-ben ez lett a vesztük.⁵

Voltak, akik Nemzetmentő Érmeket kaptak, így például Vinczer Nándor műbútorasztalos, Nagy József villanyszerelő (a pincében verték agyon 1944 őszén), Fernbach Gyula polgári iskolai mennyiségtan szakos tanár, egyébként közismert műgyűjtő. (Ő a Dunántúlon halt meg.) Mindhárman kanizsaiak voltak és a Nemzetmentő Érmeket azért kapták, mert a régi Jugoszláviában meghurcolták őket magyarságukért.

A hatóságok az 1919 után érkezett szerb telepeseket Kanizsáról – éppúgy, mint sok más helységről – kitelepítették. 1944 nyarán szerb fiatalokat vittek el Németországba munkára. Néhány név közülük: Knežević Aco, Radulov Duško, Ilkić Pero, Nedeljkov Sima és Karapandžić Duško.⁶ Ez utóbbi személyről meglehetősen pontos adataink vannak. Mivel tökéletesen beszélt a magyar nyelvet, sikerült megtévesztenie a csendőröket, és hazajutott.

A hatóság további intézkedéseként 1944. április 26-án, kedden reggel 7 órakor összegyűjtötték a kanizsai zsidókat a Fruzsza-iskolába, szám szerint 172-t. Délután 6-kor vagonírozták be őket. Ezután Szegeden töltöttek egy hónapot, majd Baján szintén egy hónapot, és június közepén indultak Auschwitz felé.⁷ Horthy két hónapig késleltette az indulást. A kanizsai zsidók közül 30–32-en éltek túl a haláltáborn.

⁵ N. N., Kanizsa, 1994.

⁶ N. N., Kanizsa, 1993.

⁷ Urbán, 238. p.

A szovjet előrenyomulás következtében 1944. augusztus 11-én⁸ éjjel a kanizsai határban egy magyar vadászgép lelőtt egy szovjet repülőgépet, amely löszert és egyebet szállított Tito partizánjainak. 4 katona életét vesztette, a parancsnoknak azonban sikerült ejtőernyővel kiugrania. Őt elfogták, és tisztként kezelve a kanizsai folyamerők laktanyájában őrizték. Tőle sikerült megszerezni a pilótákra vonatkozó adatokat, a parancsnok adatai azonban nem ismertek. Róla annyit, hogy rettentően könyörgött, ne adják át a németeknek, de sajnos azok eljöttek érte, ugyanis Magyarország ekkor már német megszállás alatt volt. Az alábbi pilóták holttestét sikerült kiemelni a roncsból: Dolgoszejenko Pavel 36 éves orosz repülőfőhadnagy, Leszenkov George 22 éves repülő zászlós, Szidorov Grigori 20 éves közlegény, míg Nikolaj Bekov, a 22. orosz repülőezred zászlósa szénné égett a gépben. A három pilótát még aznap a helyi folyamerők katonai szertartása szerint, díszpompá mellett a pravoszláv temetőben helyezték örök nyugalomra. A temetkezést Petrović Jevto pópa celebrálta, a kántori teendőket pedig a pravoszláv kántor látta el, aki katonai szolgálatot teljesített a kanizsai folyamerőknél. A temetésen nagyon sokan megjelentek, közöttük rengeteg magyar katonatiszt és katona is. A háború után az egyik orosz pilótát exhumálták, családja hazaszállíttatta és újratemetette.

Már egy hónappal az oroszok ideérkezése előtt menekülni kezdtek a bánáti svábok. A kompon való átkelést a magyar honvédség utászszázada biztosította. Ekkor hagyták el Törökkanizsát a kulturbundistákból alakult fegyveres őrség tagjai is. Október 7-én, szombaton 16 óra körül az oroszok szétlőtték a tiszai kompot. A rajta lévők odavesztek, velük együtt Talján Lala bárónő is, aki kincseit menekítve lett a hullámsír áldozata. A bánáti részen maradt honvédek legnagyobb része átúszta a Tiszát. Akit elfogtak, azt lefegyverezték, levetkőztették, majd kivégezték az úgynevezett partizánok.

Kanizsán a hadsereg a helyieket futóárok ásására kötelezte a Tisza mentén. A határvadászok október 7-éről 8-ára virradóra hagyták el a várost, hátrahagyva 11 honvédet a kaszárnya védelmére.

Kanizsán az első polgári áldozat valószínűleg *Teleki Béla* molnár, akit október 8-án hajnalban lőtt le egy szovjet katona. A közvetlenül az út mellett lakó molnár a sötétben rá akart gyújtani, és amikor ezt az utcán haladó katona észrevette, valamiféle támadástól tartva odalőtt. Később többen is látták a golyó ütötte lukat az ablakon.

Reggel öt és hat óra között megjelent az utcán egy jelzés nélküli tank, később kiderült, hogy szovjet. Nyolc-kilenc óra tájban már jöttek a gyalogos szovjet katonák is. Kilenc óra után Ivanović Bogdan (közismert

⁸ Urbán, 240. p.

nevén Miszter) kerékpáron közlekedve egy jugoszláv zászlót lobogtatott végig a városon.⁹

A szovjet egységekkel karöltve szerb nemzetiségű partizánok is érkeztek Kanizsára. Szerencsére rendelkezésünkre áll Miloš Radaković könyve, amely a bevonuló szovjetek mellett megemlíti Nikola Radaković, Dobrota Đura, Milan Mihić nevét. Nikola Radakovićról több visszaemlékező állítja, hogy aktívan részt vett a helyi magyarok likvidálásában.

A bevonulást követően a 11 hátrahagyott magyar honvéd megadta magát. Az oroszok azonnal lelőtték és a kaszárnya garázsában elásták őket.¹⁰ Később a rozoga épület helyébe tornatermet épített a „gondos” utókor. Amikor a padlózat a szocialista munkamódszer következtében repedezni kezdett, sokan azt emlegették, hogy a honvédek szeretnének kijönni.

A városházán lelőtték az egyetlen itt maradt rendőrt, Sipeki Pált – neki fia született és ezért nem ment el a városból.

Délután szerb nők vonultak végig a városon orosz tiszték kíséretében egy fekete autóval. Az igazi randalírozás azonban éjszaka kezdődött. Az oroszok sok nőt megerőszakoltak. Aki tehette, elbújt előlük. A borospincéket feltörték, főleg a Pataki-féle pincében¹¹ tivornyáztak.

Kanizsán nem volt illegális népfelszabadító bizottság, a Jugoszláv Kommunista Pártnak sem volt helyi szervezete. Szélsőséges elemek kerültek hatalomra. A népbizottság első elnöke Aleksandar Tatić lett. Ő volt a város főjegyzője a régi Jugoszláviában. 1944. október 19-én¹² a népbizottság harmadik ülésén megváltozott a város vezetőségének összetétele. Az addig működő népbizottság helyett népfelszabadító bizottságot választottak. Az elnök Dimitar Vujović, titkár Josip Zumer lett.

A Népfelszabadító Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságának rendelete alapján 1944. október 25-én bevezették a katonai közigazgatást Bácskában, Bánátban és Baranyában. A rendelet értelmében városi és járási helyőrség-parancsnokságot létesítettek Zentán. Állomásparancsnokság működött Moholon, Adán, Kanizsán, Martonoson és Horgoson. A helyőrség-parancsnokság parancsnoka Zentán Fábri András, Nikola Ninković, majd Stanko Radulović. Kanizsán Mita Lajkov, majd Mirko Grulović. Martonoson a parancsnok Marić.

1944. november 16-án a zentai helyőrség-parancsnokság új személyeket nevezett ki a népőrség élére. A dokumentum szerb nyelvű.¹³ (A szerző fordítása):

⁹ Koncz István visszaemlékezése (a továbbiakban: Koncz), Kanizsa, 1993.

¹⁰ Koncz, Kanizsa, 1993.

¹¹ Koncz, Kanizsa, 1993.

¹² Urbán, 244. p.

¹³ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 167/1944. god.

„A Népfelszabadító Bizottságoknak
Zenta, Ada, Mohol, Kanizsa, Horgos, Martonos

A keletkezett szükség miatt minél előbb ezeken a helyeken újjászerveződnek a Népőrségek, hogy a munka zavartalanul folyjon, a következő elrendezést és elhelyezést végezzük:

1. A horgosi Népőrség parancsnokává Kekić Slavko elvtársat nevezem ki.

2. A zentai Népőrség parancsnokává Erdeljan Valtezar elvtársat nevezem ki Kanizsáról.

3. A moholi Népőrség parancsnokává Buljavčić Ilija elvtársat nevezem ki Horgosról.

4. A martonosi Népőrség parancsnokává Janković Đorđe elvtársat nevezem ki Horgosról.

5. Az adai Népőrség parancsnokává Kojić Petra elvtársat nevezem ki Martonosról.

6. A *kanizsai* Népőrség parancsnokává Radasinović Joco elvtársat nevezem ki.

A felsoroltak és a Népőrség áthelyezett parancsnokai a holnapi nap folyamán jelentkezzenek, tegyenek eleget kötelezettségüknek és erről levélben tájékoztassanak.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!

Helység Parancsnoka

[olvasható aláírás:] Stanko Radulović.”

A katonai közigazgatás idején lábra kapott az önbíráskodás. Kidobták, hogy ha egy szerbnek vagy orosznek bántódása esne, azért száz magyart végeznek ki. Pár nap múlva Mányi Pál kocsmájában lelőttek egy oroszot. Mielőtt meghalt, szerencsére bevallotta, hogy őt Tatić Dušan (a főjegyző fia) lőtte le. Kidobták később még azt is, hogy mindenkinek ki kell írni az ablakba az ott lakók nevét, születési dátumát, foglalkozását, és be kellett szolgáltatni minden rádiót és kerékpárt.

Említést érdemel, hogy az 1941. évi áprilisi kanizsai eseményekért a háborús bűnöket kivizsgáló vajdasági bizottság 16 helybeli magyar polgár bűnösségét állapította meg. E nevek rá is kerültek a háborús bűnösök jegyzékére. A Kanizsán kivégzett személyek közül egyedül Bagi Antal vendéglős neve szerepel ezen a listán. Az, hogy mi is volt tulajdonképpen a bűne, senki sehol nem említi. A helyi visszaemlékezők szerint Bagi Antal semmilyen atrocitást nem követett el szerb polgártársai rovására, így „bűneként” talán az róható fel, amiért hagyta, hogy vendéglőjében a kártyások kifosszanak egy keresztúri szerbet.¹⁴

¹⁴ Koncz, Kanizsa, 1993.

A kanizsai magyarok sorsáról egy helyi szerbekből alakult „tízes tanács” döntött. Hét név maradt meg a helyi emlékezetben: Tatić Aleksandar (főjegyző), Terzin Nenad (cipész), Bogosavljev Luka (jómódú földműves), Bakalić Milan (kereskedő), Bakalić Aleksandar (könyvkereskedő), Ugranov Milan és egy Tatić nevű dobos.¹⁵ Ők szabták meg, hogy kiket kell összegyűjteni a helyi magyarok közül a városháza pincéjébe.

A végrehajtók pedig: Nikola Radaković, Svetozar Knežević Bačo, Mihajlo Oluški, Ugranov Dušan, Grubin Savo, Preradović Milutin, J. Aleksandar, Sekulić Momčilo, Pajo Rus, Preradović Persida, Kordovan Dragica,¹⁶ Terzin Duško, Tatić Bato, Bošnjak Mile, Tatić Verica, Bata Dezsőné (szül. Schüller Maca).¹⁷

A kutatások során a visszaemlékezők főleg olyan személyeket neveztek meg a gyilkosságok szellemi, illetve aktív résztvevőjeként, akik 1941 előtt Kanizsán laktak. Említésre méltó, hogy egy 1949-ben készült holtta nyilvánítási okiratból kiderül, hogy az illetőt 1944. november 21-én vagy 22-én az ún. „expedíciós század” ismeretlen helyre vitte, ahonnan soha nem tért vissza. Elképzelhető, hogy Zenta, Becse és egyéb helységek mellett a kanizsai kivégzésekben is részt vett Petar Relić-Čedo vajdasági OZNA-főnök halálszázada. A dátum a martonosi kivégzésekkel szintén kapcsolatba hozható. Az ottani áldozatok kivégzése november 21-én történt és a helybéliek emlékeznek, hogy aznap idegen partizánosztag érkezett a faluba. (Továbbiakban a kérdést a Martonossal foglalkozó fejezetben tárgyalom.) A magyarokat kizárólag személyes bosszú alapján gyűjtötték össze. Először a levanteoktatókat és a nyilas párt tagjait. *Gajda Jánost* azért hurcolták be, mert levanteoktató volt. Medgyesi István építővállalkozó a magyar időben tagja volt a Városi Tanácsnak. A szerbek szerint sok aláírása volt a városházán. Ő is lekerült a pincébe, ahonnan pár nap múlva hazaengedték. Később azonban ismét behívták, és sohasem tért haza.¹⁸

Voltak olyanok, akik vitézségi érdüknek „köszönhették” a halált. A városháza pincéjében nemcsak kanizsaiak szenvedtek, „érkeztek” Tótfaluból, Adorjánról is.

Szabó Dénes tótfalusi plébánost Halogen Mile vádolta, éspedig azzal, hogy a plébános az egyik prédikációjában azt mondta, hogy többé szerb bocskor nem tapossa a szent magyar földet. Azt viszont elfelejtették, hogy az internált velebiti szerbek vagyonának fosztogatása ellen is szót emelt a szószékről.¹⁹

¹⁵ N. N., Kanizsa, 1993.

¹⁶ Koncz, Kanizsa, 1993.

¹⁷ N. N., Kanizsa, 1994.

¹⁸ N. N., Kanizsa, 1995.

¹⁹ Tari János visszaemlékezése alapján, Adorján, 1994.

A katonai közigazgatás egyik városi okmányából – de emellett a helyi visszaemlékezők szerint is – kezdetben nem volt nagy a fogva tartottak száma. Egy ekkori jelentésből az derül ki, hogy a városi fogdában „22 fasiszta gonosztevőt tartanak fogva.” A begyűjtött embereket aztán módszeresen kínozták. Éjszakánként kihallatszott a jajveszékelésük. A gyilkosok között voltak, akik – talán félve a későbbi felelősségre vonástól – álarcban tevékenykedtek. Az egyikük egy alkalommal olyan hatásosan ütlegelte az embereket, hogy leesett az álarc a fejről. Ekkor a pincét megjárta *Hangya György* földműves ráismert Schüller Macára, aki ezután felkapta az álarcot és elrohant. A nők voltak a legvadabbak. Preradović Persida Szabó Dénes tótfalusi plébánost a következőképpen kínozta: áthurcolta egy másik helyiségbe a szerencsétlen papot, és szexuális kapcsolatra akarta kényszeríteni. Amikor az erre nem volt hajlandó, a szadista nő gúnyolódások közepette levágta hímvesszejét és beletömte áldozata szájába.²⁰ A plébános kínjai azonban korántsem értek véget. Neki és Bagi Antal vendéglősnek „Sztálin-kesztyűt” vágtak a gyilkosok. Ez abból állt, hogy oldalukon felvágták a hasukat, kezüket sóba, paprikába mártatták, majd bedugatták a felvágott sebbe. Sekulić Momčilo suszter azzal szórakozott, hogy teksz-szögeket vert az áldozatok körme alá. A gyilkosok figyelme arra is kiterjedt, hogy miközben valakit a folyosón vertek, „véletlenül” nyitva felejték a cella tolóablakát, hogy megfélemlítsék a többi szerencsétlent.²¹

A fogvatartók néhány egyén esetében elegendőnek tartottak egy kiadós verést, ezután kiengedték az áldozatot. Ha a bent kapott verésbe az illető nem halt bele néhány héten belül – habár ez volt a gyakoribb –, akkor élete végéig viselte nyomait. Másféleképpen is ki lehetett jönni a pincéből. A módosabbak feleségei rengeteg arannyal kiválthatták férjüket. Ilyenkor sem volt kizárt, hogy az illető néhány héten belül meghalt.

Az elfogottak nagy részét a pincében agyonkínozták. Őket éjszakánként hordták ki a Tisza menti erdőbe. Tetemeiket tömegsírokba dobálták. Az ilyen szállítmányok mindennaposak voltak, ezért a sírt be sem temették, csak mésszel öntözték le a hullákat. A város kocsisa, Almási Matyi bácsi később mesélte, hogy a városháza pincéjében agyonvert emberek hulláit az éj leple alatt vele szállíttatták a Tisza mellett kiásott árkokba. Ő csodával határos módon maradt életben, ugyanis a gyilkosok általában gondoskodtak róla, hogy ne maradjon szemtanú. Az áldozatok elföldelését időnként Pavel Godunov, azaz ismertebb nevén Pajo Rus is végezte. Származását tekintve grúz cigány volt, ezért mindenki csak Cígónak nevezte. 1913-ban született Tbiliszipben. Ez a Cígó rücskös arcú, alacsony termetű, himlőhelyes ember volt. Szellemi képessége igen alacsony, még írni-olvasni sem tudott. Egy hobbija mégis volt,

²⁰ N. N., Kanizsa, 1993.

²¹ N. N., Kanizsa, 1994.

mégpedig, hogy szerette az egyenruhát. 1941 és '44 között a cserkészeknél szolgált és általában kikent-kifent egyenruhában mutatkozott a városban. 1944 őszén éppen itthon tartózkodott, és a kivégzéseket irányítók hamar rájöttek, hogy „képességeit” kamatoztathatják. Állandóan leittatták, és rábízták a hullák rendezését. Cígó lenne a legmegbízhatóbb tanú arra, hogy hová is temette el a szerencsétlen agyonvert, lelövöldözött embereket, ugyanis 1944-ben úgy hírlétt, hogy a rábízott hullákat időnként nem vonszolta le a Tisza melletti lövészárkokba, hanem mindjárt a városháza alatti peremerdőben (akkor kőrifa erdő volt) hantolta el. Így valószínűsíthető, hogy a sejteni vélt tömegsírok mellett vannak halmok ismeretlen helyen is. E sírok nyomára csak maga Godunov vezethetné a kutatókat, ő azonban 1984. január 5-én meghalt.

Voltak olyan áldozatok is, akiket élve hajtottak az erdőbe és ott lőttek agyon. Bolvári Katalin, aki a Gyöngytyúk és a Kórház utca találkozásánál lakott, megfigyelte, hogy összekötözve hajtották az embereket kivégzésre. Egy ilyen alkalommal sikerült két halálra ítéltnek megszöknie: Gajda Jánosnak és *Ladócki Mátyás*nak (beceneve: Luki Matyi). Gajdának – miközben az erdőn keresztül mentek – sikerült eloldania a kezeit és elfutott. Átszökött Magyarországra, de 1946-ban felesége csábítására hazament. Ekkor ismét elfogták, és börtönbe csukták. Innen is sikerült megszöknie (megint Magyarországra), ahonnan soha többé nem tért haza.

Ladócki Mátyás a tanyákon bujdosott hónapokig, míg előmerészkedett. Neki semmi bántódása nem esett.

A gyilkosok számára humoros ötletnek tűnt, hogy november 22-én²² annyi magyart végezzenek ki, ahányadikát írtak a naptárban. Vagyis a beteges gondolat 22 áldozatot követelt. (Nem bizonyított, de az elmondásokból valószínűsíthető, hogy ekkor sikerült Gajdának megszöknie a részeg, tivornyázó őrkötől.)

1944. december 1-jén a Bácskai, Bánáti és Baranyai Katonai Közigazgatás parancsnoka rendeletet adott ki a magyarok elleni kegyetlenségek megszüntetésére. A község katonai parancsnoka akkor berendelte a kanizsai népőrség tagjait, lefegyverezte őket, helyükre újakat állított sebesült partizánokból. Az akció időpontját december 6-a és 15-e közé teszik a visszaemlékezők. A lefegyverezés a következőképpen történt: éjjel a kanizsai városházán befészkeltek magukat Paško Romac partizánjai, akik mindenképpen véget akartak vetni a megtorlásoknak. Bementek a földszinti irodákba, és reggel, amikor gyülekeztek a maratócok, egyenként lefegyverezték őket. Amikor egy csoport megtagadta az engedelmességet, azaz nem akarta átadni fegyvereit, akkor kinyitottak néhány szobát, ahonnan golyószórók meredtek az engedetlenkedőkre.

²² Cseres Tibor: Vércsászú Bácskában. Bp., 1991., 166. p.

Mivel a hullákat nem hantolták el rendszeren, Krizsán erdész ott turkáló disznói és kutyái széthordták a tetemeket. Néhányat a hozzátartozók elloptak, és ismeretlen helyen eltemették őket. Amikor tavasszal felengedett a fagy, a kutyák újból kikaparták a tetemeket. Ilija Basta járási OZNA-tiszt a lakosság felháborodása miatt elrendelte az újratemetést. Szabályos exhumáló bizottságot rendeltek ki. Dobó Antal (ismertebb nevén: Tóni) akkori pártember szerint mintegy hatvan tetemet ástak ki, s három kivételével a hozzátartozók azonosították őket. Minden tetem valami módon meg volt csonkítva, az említett három annyira, hogy nem lehetett felismerni. Dobó az áldozatok azonosításáról meglehetősen pontos adatokat rögzített. Elmondása szerint a névsort tartalmazó kéziratot később íróasztala fiókjából valaki(k) eltüntette(k).

Paško Romac²³ tartományi vezető megígérte, hogy felelősségre vonja a gyilkosokat. Az ítélethirdetésre 1945 februárjában, egy pénteki nap délutánján került sor a városháza nagytermében. Az ülés kezdete előtt Sekulić Momčilo cipész, egyébként nagy Sokol, azt kiabálta: Sve Mađare u Tisu! (Minden magyart a Tiszába!) A kezdeti magyarellenes hangulat akkor múlt el, amikor Paško Romac kihirdette az ítéleteket, miszerint Mihajlo Oluškit halálra, Nikola Radakovićot öt, Svetozar Knežević Baćot két évi kényszermunkára ítélték. Később derült ki, hogy Oluškit nem a magyarok elleni kegyetlenségek miatt ítélték el, hanem mert 1942-ben Bánátban az SS-szel működött együtt. Baćo a szabadulása után a Krojačka zadrugában könyvelő, majd a kommunális vállalat főkönyvelője lett.

A többi gyilkos nem részesült semmiféle büntetésben. Említést érdemel néhányuk sorsa: Terzin Duško 20–25 éve halt meg Kanizsán. Ugranov Dušan 1970 körül teljesen elborult elmével, halálos ágyán azt hajtogatta: „Segítség! Mentsetek meg! Jönnek a magyarok és végeznek velem!” Bošnjak Mile és Sekulić Momčilo Kanizsán él. A gyilkos nők is élnek még: Kordovan Dragica Kanizsán, Preradović Persida Becsén, Schüller Maca Újvidéken.

Meg kell említeni Pilisi Pál (Gónó Palcsi) nevét.²⁴ Gerinctelen magyar volt. Sok embert ő vitetett be, majd a hozzátartozókat zsarolta. Ha kapott is pénzt, senkin sem segített. A hatvanas években halt meg, nagyon csúnya betegségben. Sírján éjszakánként sokáig „dolgukat” végezték ismeretlenek.

Kanizsán az áldozatok egy részét később holtá nyilvánították. Természetesen a halál okát nagyon finoman kezelték ezekben a kora-

²³ Urbán, 245. p.

²⁴ N. N., Kanizsa, 1993.

* Sokol = Szélsőnationalista szerb ifjúsági és sportegyesület a királyi Jugoszláviában. Itt: a Sokol eszméinek híve. (A szerk.)

beli dokumentumokban. Az irat szerint legtöbbször csak úgy egyszerűen eltűntek és többé nem adtak életjelt magukról.

A Kanizsán kivégzettek teljes névsorát a mai napig nem sikerült összeállítani. A szerző által összeállított hiányos és itt most közlésre nem került névsor 43 nevet tartalmaz.

Néhányan, akik élve kijöttek a pincéből:

1. Apró Sándor	cipész;
2. Bagi ...	földműves;
3. Bicskei Gáspár	...;
4. Bicskei János	kőműves;
5. Cérna Mihály	munkás;
6. Egész Géza	kereskedő;
7. Gubás János	hentes;
8. Gyulai Vince	hentes (született 1897-ben);
9. Hangya György	földműves;
10. Remete Illés	szabó (szül. 1899-ben);
11. Szabó Jenő	szabó;
12. Vörös János	cipész.

Gubás János és Gyulai Vince hentesek nemsokára belehaltak a bent kapott verésbe.

Apró Sándort annyira összeverték, hogy hamarosan belehalt.

Bagi földműves pár hónappal a kijövetel után halt meg.

Egész Géza kereskedő élve került ki a pincéből. Szabadkára költözött és ott élt haláláig. Sikerült nyomára akadnom, de hozzátartozói kérésére nem beszélhettem vele.

Cérna Mihály is túlélte a borzalmakat. 1995-ben hunyt el Kanizsán.

Az 1970-es években néhányan a kanizsai tömegsíron koszorút próbáltak elhelyezni. Ezt a rendőrség nem engedte...

Adorján: Tömegsír a Tisza

Adorján is 1941. április 12-én került vissza Magyarországhoz, de a lakosság nem is tudott róla. Csak másnap vonult be egy szakasz magyar katona a faluba. A település melletti főúton vonuló magyar katonák elfogtak két trešnjevaci szerbet és egy kanizsai zsidó malmost, Schaffert, és átadták őket három adorjáni nemzetőrnek, Csanádi Imrénének, Balázs Istvánnak és Dávid Albertnek.²⁵ Ezek kivégezték őket, és Balázs István meg is gyalázta az egyik tetemet: levágta a hímvesszőjét. Balázst és Dávidot a hatóságok felelősségre vonták tettük miatt, a börtönben mindketten öngyilkosságot követtek el. *Csanádi Imrét* 1944-

²⁵ Takács Ferenc visszaemlékezése, Kanizsa, 1994.

ben a szerbek kivégezték. Bent a faluban semmiféle atrocitás nem történt szerbek ellen, nem is történhetett volna, hiszen a falunak egy Bajíc nevű gátórt kivéve 1941-ben szerb lakosa nem volt.

Adorjánon egy honvéd szakaszt helyeztek el, akik 5–10 nappal az oroszok és a partizánok érkezése előtt elhagyták a falut.

Nem volt semmiféle bevonulás október 8-án, de mindenki tisztában volt vele, hogy Adorján ismét Jugoszláviához tartozik.

Október 30-án délelőtt Kanizsáról tizenheten²⁶ érkeztek a faluba, közöttük: Mihajlo Oluški, Nikola Radaković, Svetozar Knežević Bačo, Jurišić Mišo, Pilisi Pál, Ivanović Bogdan azzal a céllal, hogy a Tiszába lövik a férfilakosságot. Először egy háznál megebédeltek és iszogattak egy kicsit, utána a piacra hajtották a férfiakat. Házról házra jártak, így szedték össze az embereket. Szecsei Jakabot a saját háza előtt lőtték le. A templom előtti téren körülbelül kétszáz férfit gyűjtöttek össze. A szerbek elálltak szándékuktól, miszerint az egész falut kivégzik.²⁷ Megkezdődött a válogatás: először a tanítókat, tanárokat lőtték le, utána pedig találmra öldöstek. Magyaros bajúsz, erősebb fizikum bűnnek számított. A nekik nem szimpatikus egyéneket külön sorba állították, a többieket hazazavarták. A kiválasztottak közül hármat kiállítottak: *Firányi plébánost*, *Filiszter Kelemer*t és *Kocsis Zoltán*t.²⁸ Nekik azt a feladatot adták, hogy a falu népével végeztessek el a földmunkákat és elküldték őket. A megmaradt magyarokkal elindultak Kanizsa felé. A falu végén azonban a Tisza felé irányították őket. Hamarosan nyilvánvalóvá vált a falusiak számára, hogy a fegyveresek mit terveznek. A Tisza-partra érve Bakota tanító könyörögni kezdett, hogy hagyják meg az életét, de a gyilkosok senkinek sem kegyelmeztek. Sorban a Tiszába lövöldözték az embereket. Előtte öt embert kiválasztottak: *Bakota Antalt*, *Tandari István*t és még hármat. Az ő feladatuk volt, hogy a lelőtt embereket belelökjék a vízbe²⁹, aztán velük is végeztek. *Szabados Pál* megpróbált elsökni, mintegy 2 km-t úszott a Tiszán, de végül lelőtték.

Voltak, akik nem haltak meg mindjárt, leestek a pandaly alá, és segítségért kiabáltak. Ekkor a gyilkosok néhány kézigránátot dobtak oda. Amikor minden elcsendesült, a martalócok elégedetten elindultak Kanizsa felé. A falu lakossága kiment a Tisza-partra és megtalálta a kivégzettek ruháit, cipőit. Nagy volt a riadalom. Ezután ha a falu határán megjelent egy partizán, a férfiak már menekültek.

Egy visszaemlékező elmondása alapján úgy tudjuk, hogy egy katonai kém Magyarországról a piaci toborzásról, illetve az összecsoportosításról több felvételt (fényképet) készített, majd távolról kísérte

²⁶ Takács, Kanizsa, 1994.

²⁷ Cseres, 159. p.

²⁸ Takács, Kanizsa, 1994.

²⁹ Takács, Kanizsa, 1994.

a csoportot. Amikor a falu szélére értek és géppisztolyokkal felszerelve a Tisza felé terelték az embereket, megbújt az utolsó házaknál a kertek alján. Megközelítette azt a területet, ahol a kivégzés történt, és amíg ott mozgás volt, addig felvételeket készített. Állítása szerint senki nem menekült meg, mert aki ottmaradt a parton, megsebesült, elesett, azt agyonlőtték és bedobálták a vízbe. A kivégzés után a gyilkosok felugráltak egy teherautóra és eltávoztak Zenta felé.

Ezek a felvételek egy neve elhallgatását kérő informátoromhoz kerültek, aki jelenleg Szegeden él. Elmondása alapján megpróbálta ezt „Bácska érdekében valahogy felhasználni”. Bemutatta egy részét Rajk Lászlónak, majd a fotók állítólag Rákosihoz is eljutottak. Az ügyben azonban semmi nem történt, a képeket elkobozták tőle. Aki ezeket a képeket készítette, annak a neve az informátor számára ismeretlen maradt, de voltak, akik tudni vélték, hogy nyugatra távozott. Valószínűleg egy sváb származású magyar katona lehetett, akinek a feladata eredetileg az Újvidék környéki hírszerzés volt, de ezen felvételek elkészítése után nem ment tovább, hanem visszatért Magyarországra.³⁰

Két hét múlva engedélyezték, hogy a pandaly alól az embereket elvigyék a temetőbe. Öten voltak, közöttük Bakota tanítót annyira szétépte a gránát, hogy csak az órájáról ismertek rá. Ez az öt ember: Bakota Antal, Tandari István, *Ladóczki István*, *Milutinovics Gyula*, *Dukai Lukács*³¹ és hatodik a háza előtt lelőtt Szecsei Jakab. Ők az adorjáni temetőben alusszák örök álmukat.

Hat-nyolc hónap múlva engedélyezték, hogy kiszedjék az embereket a Tiszából. Kivonult a katonaság is. A tetemek kiemelése nem sikerült a Tisza takaróáradása miatt. Az iszap valószínűleg betakarta a halottakat, csupán kézfejek, fejdarabok kerültek elő. 1945-ben a víz feldobta *Bicskei István* holttestét.³² Felesége azonosította, és 1945. június 16-án³³ holtá nyilvánították.

Meg kell említeni még Filiszter Kelement és Kocsis Zoltánt. Őket 1944. november 3-án berendelték Kanizsára, hogy számot adjanak a munkálatok elvégzéséről. Innen soha nem tértek vissza. Valószínűleg valamelyik tömegsírban nyugszanak Kanizsán.

Az adorjáni áldozatok nagy részét holtá nyilvánították a háború után. A halálok általában ködösített, nem pontos. Lackó Antal kereskedőről a következő fogalmazták meg: „1944. október 31-én kiment a Tisza-partra, bár ez tiltva volt, és egy véletlen lövöldözés folytán veszítette életét.” Hasonló tragikus véletlent állapítottak meg Horváth Gyula, *Ladócki István*, Veres Ferenc, Pásztor János, *Milutinovics Gyula*, Bog-

³⁰ N. N., Szeged, 1996.

³¹ Matuska Márton: A megtorlás napjai. Újvidék, 1991., 126. p.

³² Takács, Kanizsa, 1994.

³³ Matuska, 127. p.

nár Sándor és Satai János esetében is. Reálisabb fogalmazással Gandis Vilmos esetében találkozunk, amelyben az áll, hogy a falu főterére terelték, ahonnan egy csoporttal a Tisza felé vitték, ahol valószínűleg kivégezték. Körmöci Gyula halálával kapcsolatban található a legpontosabb megfogalmazás: „1944. október 31-én Adorjánon kivégezték.”

A tömegmészárlásban 51 személyt végeztek ki a faluban, további négy utólag esett áldozatul.

Martonos: Az utolsó gyónás

Martonost is a Magyar Hadsereg V. hadtestének egyik dandára³⁴ foglalta vissza 1941. április 12-én. A nép lelkesen üdvözölte a felszabadítókat. Werner Mihály apátplébános misét celebrált és hálát adott az Úrnak, hogy vége a „bocskorosok” uralmának.

Martonoson is bevezették a katonai közigazgatást, de itt helyi lakosságból verbuválták a nemzetőrséget. A rendőrség tagjai is helyiek voltak és az egyház terén sem történt változás – Werner Mihály apát úr maradt a falu plébánosa.

A magyarok néhol tettelegességet alkalmaztak a szerbek ellen, de senkit nem gyilkoltak, illetve kínoztak meg. Šećerov Veljót³⁵ megverték, mert kijárási tilalom idején kiszökött a tanyára. Török István és Bús József hazáig rugdosta. A másik eset, amikor – szintén kijárási tilalom idején – Kéri János és Sörös Sándor rendőrök hazaküldtek egy csoport szerb fiataalt. Amikor távolabb értek, a szerbek kövekkel dobálták meg a rendőröket, akik erre másnap behívták őket a rendőrségre és adtak nekik néhány pofont. Ezért kellett mindkettőjüknek meghalni 1944-ben.³⁶

A magyar nemzeti ünnepeken nagy ünnepségek voltak, amelyen a helyi lakosság is részt vett. Gyerekek szavalták a nemzeti érzelmű verseket. A falunak volt egy leventezzenekara, ilyen alkalmakkor zenével szórakoztatta a megjelenteket. Előfordultak kocsmai verekedések, és egy kis italozás mellett magyarkodtak is a helybeliek. Ezt használta fel ürügyül a helyi szerbek egy csoportja arra, hogy 1944-ben 25 embert megkínózzanak és a halálba küldjenek.

A Vörös Hadsereg 1944. október 8-án érkezett Martonos alá.³⁷ Először egy menekülő mozdonyt lőttek aknavetővel, de annak sikerült egérutat nyernie, és elrobogott Horgos felé. Az oroszok 3 óra felé kezdték lőni a falut, a templomtornyot is ellőtték és néhány házat is találat ért – ekkor esett áldozatul a Börcsök család néhány tagja. Mivel ellenállás egyáltalán nem volt, az oroszok abba hagyták a falu lövését és bevonul-

³⁴ Dombrády–Tóth, 177–178. p.

³⁵ N. N., Martonos, 1993.

³⁶ N. N., Martonos, 1994.

³⁷ Urbán 243. p.

tak. Senkit nem bántottak, de a nőket zargatták. A községháza előtti téren felállították a gépfegyvereiket és a többi felszerelést, valamint egy tankot is. Két-három nap múlva a városháza előtt ünnepséget rendeztek, táncoltak. Ekkor Horgos felől egy német tank ellentámadást kísérelt meg, de sikertelenül. A kialakult tűzharcban lelőttek néhány orosz illetve német katonát és a tank visszavonult. A helyi szerbek rá akarták fogni a martonosi magyarokra a támadást, de szerencsére az egyik német katona sisakja a lövöldözés közben leesett, s így az oroszok belátták, hogy a helyi magyaroknak semmi köze a támadáshoz.³⁸

Néhány helyi szerb közben annyira felbátorodott, hogy október 11-én brutális módon agyonverte *Németh József*³⁹ leventeoktatót.

Ő az akkori Sokol-domban [Sokol-otthon] lakott. Szomszédja, Eremi-*mić Tošo*, közismert martonosi gazdálkodó volt, akivel jó viszonyban élt. Az oroszok bevonulását követően áthívták Eremi-*chéz*, majd amikor a leventeoktató az udvarra ért, körülfogták a martonosi szerb suhancok és ütlegetni kezdtek. Amikor végeztek vele, átmentek a Sokol-dom épületébe, és keresni kezdték feleségét és a kislányát, aki akkor kb. 12 éves lehetett. Az anya és lánya bemenekült a tornaterembe, s a székek alatt a sarokban megbújtak. Utána Kispiacra szöktek, onnan pedig Magyarországra. Más informátorok szerint a szerencsétlen asszonyt néhányan megerőszakolták. *Németh Józsefet* a magyarok a helyi temetőben helyezték örök nyugalomra.

A feleségével kapcsolatos hivatalos szerb adatok⁴⁰ ennek ellentmondanak (a szerző fordítása):

„Alulírottak a martonosi Népfelszabadító Bizottság nevében igazolják, hogy a szegedi születésű *Németh József* a megszállás ideje alatt a martonosi községben volt alkalmazásban mint katonai előadó. Most a felesége állandó jelleggel Szegedre szeretne költözni, és magával szeretné vinni otthoni berendezését, élelmiszert, úgy mint krumplit, lisztet és hat pár baromfit. (Martonos, 1944. december 14.)

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!

Titkár [olvasható aláírás:]

Elnök [olvashatatlan aláírás:]

Belančić”

Az irat tartalma erősen kétségbe vonható, mert tudjuk, hogy a szerencsétlen nőt egy falubéli menekítette egy szál ruhában Magyarországra. Férje sorsáról az irat mélyen hallgat.

³⁸ Sörös Péter visszaemlékezése, Martonos, 1994.

³⁹ Idősb Forró Lajos visszaemlékezése, Kanizsa, 1993.

⁴⁰ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 352/1944. god.

A szerbek azzal folytatták gonoszságukat, hogy a katolikus plébániára mentek, ahol tönkretették az irattárat és a könyvtárat. A bútorokat összetörték, a pénztárból eltulajdonítottak 17.840 pengőt.⁴¹ (Az épülő kispiaci templom értékének kétharmad részét.) Magukkal hurcolták *Werner Mihály* apátplébánost is. Rövidesen összefogdostak még néhány magyar polgárt és a községháza pincéjébe zárták őket. Itt aztán több mint egy hónapig állandóan kínozták és verték a szerencsétleneket. Némelyik foglyot alig bántalmazták, míg másokat rettenetesen megkínoztak. Ezeknek az embereknek más bűnük nem volt, csak az, hogy magyarnak születtek. *Holló Ferencet*⁴² azért gyilkolták meg, mert amikor a faluból az utolsó német katona is elment, azt mondta a feleségének: „Csak nem jönnek tán vissza.” Ezt meghallotta szerb szomszédja és feljelentette, hogy visszavárja a németeket. *Lendvai Antalt* Eremitika Luka kínoztatta és ölette meg, valami szántóföld körüli nézeteltérés miatt.⁴³ *Józsa Károly* szabónak az volt a bűne, hogy ruhát varrt Fehér Mátyás községi főjegyzőnek.

Varkulya Pál rendőrnek amiatt kellett meghalnia, mert figyelmeztetett egy szerbet, hogy a járdán nem szabad talicskát tolni. Kivégezték még *Horváth Gergelyt*, *Kéri Jánost*, *Szabó Antalt*, *Gruik Jánost*, *Sáfrány Kálmánt*, *Sörös Sándort* és *Fejős Ferencet*, akik szintén rendőrök voltak.⁴⁴

Horváth Gergely családját éjszakánként Petric Mladen zaklatta: verte az ablakot és azt üvöltözte, hogy mindnyájan ki lesznek végezve.⁴⁵ Werner Mihály pedig prédikációja áldozata lett. A szerbek nem felejtették el neki a „bocskoros” jelzőt.

Forró Lajost egy kocsmai összeszólalkozás miatt kínoztatta és gyilkoltatta meg Bakalic Mojo⁴⁶ helyi szerb lakos. *Szarapka Péter* azért halt meg, mert egyszer megfofozott egy szerbet.

A fogvatartás első napjától kezdve a hozzátartozók hordták az élelmet a pincébe zártaknak. A szerbek kénye-kedvétől függött minden. Néha megengedték még azt is, hogy a foglyok szót váltsanak hozzátartozóikkal, de máskor még az ételt is visszadobták. A martonosi magyarok legyilkolásának és kínzásának értelmi szerzői: Janković Đorđe (a népórság parancsnoka), Vučić Mito, Putnik Živojin (politikai biztos), Grubanov Mita, Beljin Đurica, Čongradac Ljubomir,⁴⁷ Bakalic Mojo,

⁴¹ Cseres, 187. p.

⁴² Holló Ferenc visszaemlékezése, Martonos, 1994.

⁴³ Lendvai Gyula visszaemlékezése, Martonos, 1995.

⁴⁴ Cseres, 187–188. p.

⁴⁵ Horváth Gergely visszaemlékezése, Martonos, 1995.

⁴⁶ Forró, Kanizsa, 1993.

⁴⁷ Cseres, 188. p.

Marinkov Milo, Bandin Sofija⁴⁸ (állítólag a fél pince neki köszönhette a halált), Eremić Luka⁴⁹ és még néhányan, akiknek a neve a feledés homályába veszett.

Rendelkezésünkre áll az az irat,⁵⁰ amellyel a martonosi népfelszabadító bizottság Putnik Živojin felmentését kéri a katonai szolgálat alól, mert politikai biztосként, Martonoson van rá szükség.

A kivégzés végrehajtói: Petrić („Nagyorrú”) Duško, Bajić Svetozar és fia, Miloš, Krstin Vlajko, Kojić Dragomir,⁵¹ Rajić Milan, Rajić Marko,⁵² Rajić Ljubo, Lišić Radovan („Csaruga”), Petrić („Nagyfejű”) Mladen,⁵³ Belančić és még sok fiatal szerb.

Ezeket a gyilkosokat soha, semmiféle bíróság nem vonta felelőségre szörnyű tetteik miatt. Legnagyobb részük a véres események után más vidékre költözött, de volt, aki Martonoson maradt. Például Krstin Vlajko.

Bakalić Mojo az eseményeket követően Sremski Karlovcira költözött. Az egyik fia állatorvosnak tanult – később elméje elborult. Másik fia, Vojislav a Duna-Tisza-Duna nagyvállalat kereskedelmi osztályán dolgozott. Elköltözött a faluból Kojić Dragomir és a Bajić gyerekek is.

Az embereket a kivégzés előtt szörnyen megkínozták. Werner Mihály apátplébános hímtagját naponta marcangolták harapófogóval. Sörös Sándor rendőrnek a puskacső célgömbjével Bajić Miloš⁵⁴ szíjat hasított a hátából. Egy ideig egy orosz orvosnő ápolta a posta épületében, ahová gennyes sebei miatt szállították. Forró Lajos hentest rohamkéssel szurkálták meg, mert nem volt hajlandó sírni és könyörögni, miközben verték.

Kéri János két pofont kapott, ezután többet nem verték, de végig kellett néznie, amikor barátját, Sörös Sándort verték és kínozták.⁵⁵

Martonoson is voltak, akiket pénzért kiváltottak. Bagi Kálmán így menekült meg.

Később mesélte, hogy borzasztó dolgokat műveltek bent a szerbek. A plébánosnak kellett mindig kivinni az éjjeli vödört és nap mint nap megkavartatták vele a tartalmát.⁵⁶

⁴⁸ N. N., Martonos, 1994.

⁴⁹ Lendvai, Martonos, 1995.

⁵⁰ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 98/1944. god.

⁵¹ Cseres, 188. p.

⁵² Sörös, Martonos, 1994.

⁵³ Holló F., 1994.

⁵⁴ Sörös, Martonos, 1994.

⁵⁵ N. N., Martonos, 1994.

⁵⁶ Holló Borbála visszaemlékezése, Horgos, 1994.

A borzalmakat sikerült túlélnie még Bús Jánosnak, Berkó Józsefnek, Demus Jánosnak, László Kálmánnak, Gruik Andrásnak, Betyák Boldizsárnak és Pálinkás Imrének. Ő annyira össze volt verve, hogy a felesége toltta haza talicskán. Később a bent kapott verésbe belehalt.

1944. november 9-én a zentai helyőrség-parancsnokság helyzetjelentést kért a moholi, kanizsai, martonosi és horgosi népfelszabadító bizottságoktól. A hivatalos adat szerb nyelven íródott⁵⁷ (a szerző fordítása):

„Három napon belül a következőkről kérek jelentést:

1. Az összlakosság a ti helységekben.
2. Milyen a lakosság nemzetiségi összetétele.
3. Létezik-e a ti helységekben katonai hatalom, ha igen, milyen.
4. Létezik-e civil őrség és hány tagot számlál.
5. A Népfelszabadító Bizottság hány tagot számlál.
6. Mennyi vérengző magyart tartatok fogva és mennyi szerbet.
7. (Kézzel íródott:) Mennyi puska áll rendelkezésre.”

A továbbiakban az iratban még felvilágosítást kérnek az általánosan uralkodó légkörről, a népfelszabadító bizottság és a katonai hatalom közötti együttműködésről, a lopásokról, valamint utasítanak a munkálatok elvégzésére. Az iratot olvasható aláírással látta el Stanko Radulović, a zentai helyőrség-parancsnokság parancsnoka.

A válasz a martonosi népfelszabadító bizottságtól 1944. november 11-én érkezett Zentára. Szintén szerb nyelven íródott⁵⁸ (a szerző fordítása):

„A zentai katonai parancsnokságnak

A parancsnokság 93/1944-es számú parancsára a következő tájékoztatást közöljük:

1. A lakosság száma 7.140.
2. A lakosság aránya: 85% magyar, 15% szerb.
3. Ideiglenesen Orosz Katonai Parancsnokság van.
4. Van Népi Fegyveres Erő és 88 tagot számlál.
5. A Népfelszabadító Bizottságnak 10 tagja van.
6. Az elfogott, vérengző magyarok száma 27, míg szerb fogvatartott nincs.
7. A következő puskáink vannak:
 - 10 db francia 'leblou'
 - 4 db 'mannlicher' M. 98.
 - 2 db 'mauser' karabély M. 24.
 - 1 db német karabély M. 34.

⁵⁷ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 93/1944. god.

⁵⁸ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 32/1944. god.

1 db német automata
1 db magyar automata
2 db orosz automata

Összesen: 21 db

A fent említettek mellett 3 pisztolyunk van.

A mi helységünkben általános rend és nyugalom van. A szerb lakosság közhangulatára a Tito Marsall iránti odaadás és hűség jellemző. A magyarok egy része hű Tito Marsallhoz, míg a többség visszahúzódtott.

Eddig 5 lopás van bejelentve.

A legenergikusabban azon vagyunk, hogy megakadályozzuk a további lopásokat.

A Népfelszabadító Bizottság és a fegyveres erők közötti együttműködés kielégítő.

A tájékoztatás az elhagyott üzletekről és pénzügyi intézetekről stb. jelentve vannak.

Azért, hogy a munka továbbra is zavartalanul folyjon, ez a bizottság létrehozott egy Mezőgazdasági Bizottságot a háborús károk megállapítására, Gazdasági Bizottsága katonai előadót, mezőgazdasági előadót, adóellenőrt, bőr- és ruhaanyag előadót.

Martonos, 1944. november 11.

Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!”

Az iratot a martonosi népfelszabadító bizottság elnöke látta el olvashatatlan kézjeggyel.

1944. november 20-a körül a szerbek tanácsa döntött a 27 fogoly magyar sorsáról. A többség a kivégzésükre szavazott. A döntésről írásbeli dokumentum is készült, melyben a gyilkosok közül többen kézjegyükkel látták el az okiratot. A visszaemlékezők szerint ezen a papíron két magyar név is szerepelt. A dokumentum jelenlegi holléte, sorsa ismeretlen számunkra.

Mindössze három magyart engedtek végleg szabadon.

Viszont kivégzésük előtt néhány áldozatot hazaengedtek az utolsó délutánon pár órára. A szerencsétlenek nem mertek elszökni, mert családjuk meggyilkolásával fenyegették meg őket. Estére valamennyien visszatértek a pincébe.

Ekkor egy jobb érzésű szerb megsúgta a foglyoknak, hogy éjszaka kivégzik őket. A szörnyű kínokat átélt apátplébános a végveszélyben feloldozott bűneitől 22 halálba menetelő embert. Egyedül Lendvai Antal utasította el a gyónást.

November 21-én hajnalban⁵⁹ a huszonnégy ártatlan magyart egy jelöletlen tömegsírba géppuskázták.

Még egy érdekes irat előkerült⁶⁰, amelyben a martonosi népfelszabadító bizottság elnöke 1944. november 22-én tájékoztatja a Népfelszabadító Hadsereg zentai parancsnokát arról, hogy Martonoson véget ért a razzia, amit a Vajdasági Rohambrigád I. zászlóaljának két szakasza hajtott végre. Állítólag találtak katonai ruhákat, kulacsokat, nyergeket, de fegyver egyetlen egy sem volt a lakosságnál.

A kanizsai fejezetben már említettem Petar Relić-Čedo halálszázadát, amely tevékenyen részt vett a magyarok likvidálásában. Nem bizonyított, de szemtanúk szerint ezekben a napokban Martonoson is megjelentek ismeretlen teherautók, melyek katonákat szállítottak. Elképzelhető, hogy itt is – ugyanúgy, mint Kanizsán – a magyarok legyilkolásába besegítettek a helyieknek.

Később az egyik gyilkos dicsekedett a kocsmában, hogy Sörös Sándort és Kéri Jánost élve temették el, hiába könyörögtek, lőjék le őket, hogy ne szenvedjenek.

Az a hír is elterjedt, hogy a kivégzettek egyike, név szerint Forró Lajos, a Tiszát átúszva megszökött Magyarországra. Ezt azonban megcáfolja fia, Forró Lajos vallomása, aki előző nap beszélt az apjával. Forró Lajos megmutatta fiának a rohamkéssel szúrt, elüszkösödött sebeket. Ilyen megkínzott, meggyötört állapotban a szökés szinte lehetetlen. Forró Erzsébet azonban mégis kutatott férje után Magyarországon, de semmi nyomra nem akadt. Amikor később férje kabátját meglátták az egyik gyilkoson, nyilvánvalóvá vált, hogy a lelkiismeretlen hóhérok csak álhírt terjesztettek.⁶¹

A gyilkosok egyébként előszeretettel viselték a legyilkoltak ruháit. Lendvai Antal ingét is látták később az egyik helyi szerb lakoson.⁶²

Álhír volt Sörös Sándor menekülése is, miszerint őt fent felejtették a postaépületben november 21-én, és másnap egy szerb a határ közelében elengedte. Sörös Sándort a kivégzés előtti napokban többen látták, fia, Sörös Péter is. Ekkor a szerencsétlen ember már járnai sem tudott, úgy agyonkínózták.⁶³

A gyilkolásra éhes szerbek kevesellték az áldozatok számát, és a Tisza-parti komphoz hajtották a férfi-lakosságot egy bizonyos munka elvégzésére, azzal a céllal, hogy aztán a Tiszába lövöldözzék őket. A kompnál voltak orosz katonák is. Amikor ezek megtudták, hogy a szerbek mire készülnek, azonnal intézkedtek. Az oroszok parancsnoka

⁵⁹ Forró, Kanizsa, 1993.

⁶⁰ Zentai Történelmi Levéltár, Broj 83/1944. god.

⁶¹ Forró, Kanizsa, 1993.

⁶² Lendvai, Martonos, 1995.

⁶³ Sörös, Martonos, 1994.

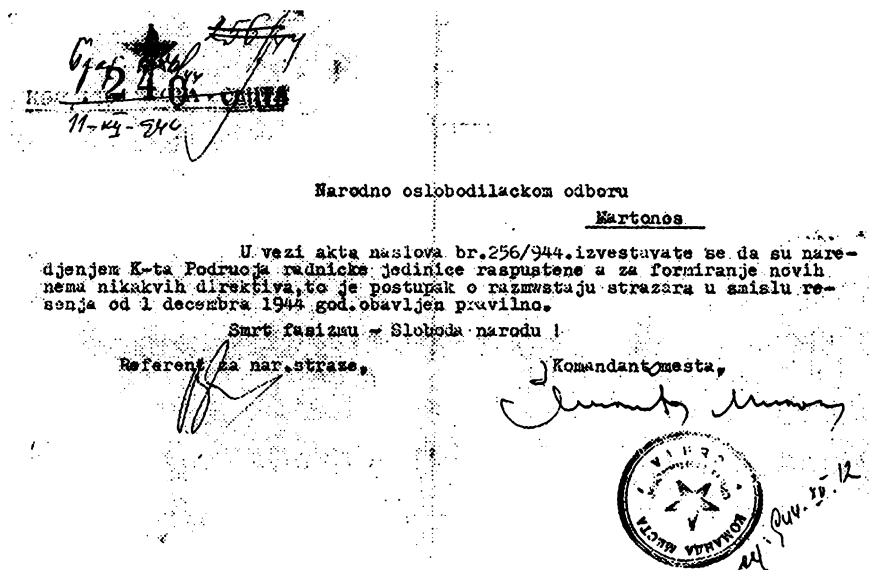
megtiltotta a szerbek vezérének, hogy a magyarokat legyilkolják. A jó szándékú orosz tisztnek köszönhetően elmaradt a nagyobb vérengzés Martonoson.⁶⁴

Voltak olyan feleségek, akik nem adták fel a reményt, és sokáig kutattak férjük után. Berendelték a városházára, és összeverték őket.

A legyilkoltak vélt sírhelyén időnként megjelent néhány szál virág. Később egy ideig fegyveres partizán őrizte a helyet...

Az áldozatok hozzátartozóit, gyermekeit sokáig kísértette a múlt. Évtizedekig megbélyegezve – háborús bűnösnek titulálva – kellett élniük. Ide kívánkozik egy példa, melyet a kivégzett Forró Lajos fia mesélt el: „Nagyon világosan emlékszem arra – soha nem tudom elfelejteni –, hogy valamiféle árut lehetett kapni az üzletekben, és az emberek sorban álltak. Édesanyám is ezt tette, de mivel sokáig tartott a sorban állás, s neki dolgoznia kellett, odaállított engem, hogy helyettesítsem. De az üzletvezető, aki magyar volt, név szerint Szabados Mihály, kivett a sorból és azt mondta: „Mit keres itt egy háborús bűnös fia, akinek nem lehet semmi joga ebben az országban?”⁶⁵

A politikai változásoknak köszönhetően Martonoson a hozzátartozók síremléket állíthattak a mártírok emlékére, amelyre Németh József levanteoktató kivételével az összes név felkerült.

A zentai helyőrség parancsnoka nevében értesítik a martonosi helyi hatóságot, hogy a „munkásegységeket” – valójában kényszermunkás egységeket – feloszlatták

⁶⁴ Cseres 188–189. p.

⁶⁵ Forró Lajos visszaemlékezése, Szeged, 1998.

Forró Lajos

Jelöletlen tömegsírok

Magyarkanizsán,
Martonoson és Adorjánon

*Az első, névsorokat tartalmazó feldolgozás a három helységből.
A szerző kiadása, Szeged, 1995.*